

ОСОБЛИВОСТІ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО ВІДПРАВЛЕНЬ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ У ВІДДІЛЕННЯХ ЗВ'ЯЗКУ, ВІДПОВІДНО ДО КПК УКРАЇНИ

FEATURES OF TEMPORARY ACCESS TO ITEMS LOCATED IN POST OFFICES, IN ACCORDANCE WITH THE CPC OF UKRAINE

Торбас О.О., д.ю.н, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу

Національний університет «Одеська юридична академія»

orcid.org/0000-0002-1465-4238

Стаття присвячена аналізу проблеми розмежування тимчасового доступу до речей і документів та арешту, огляду і виїмки кореспонденції, особливо у випадках, коли об'єктом є поштові відправлення, що перебувають у відділеннях зв'язку. Питання має суттєве практичне значення, оскільки під час досудового розслідування правоохоронні органи нерідко підмінюють одну процесуальну дію іншою, що призводить до порушення кримінальної процесуальної форми та обмеження прав учасників провадження.

У статті доводиться, що тимчасовий доступ за своєю природою має добровільний характер, оскільки не передбачає можливості застосування примусу щодо особи, у володінні якої перебувають речі. Водночас арешт, огляд і виїмка кореспонденції здійснюються таємно, на підставі ухвали слідчого судді апеляційної інстанції та передбачають можливість реального втручання у приватне спілкування. Проаналізовано положення Конституції України, КПК та Закону «Про поштовий зв'язок», які гарантують таємницю будь-яких форм кореспонденції, включаючи посилки й бандеролі. ЄСПЛ у своїй практиці наголошує на широкому розумінні терміна «кореспонденція», що охоплює всі форми приватного обміну інформацією.

Особлива увага приділяється питанню, чи є поштовий оператор «особою, у володінні якої знаходяться речі» у розумінні ст. 159 КПК України. Аналіз цивільного законодавства та спеціальних нормативно-правових актів показує, що поштові оператори не набувають права володіння на відправлення, а лише здійснюють їх транспортування. Це ставить під сумнів законність надання тимчасового доступу безпосередньо до посилок, оскільки ухвала слідчого судді повинна бути адресована реальному володільцю.

Стаття формулює висновки щодо необхідності чіткої диференціації процесуальних дій, уточнення поняття «володіння» в кримінальному процесі та підвищення стандартів судового контролю при втручанні у право на таємницю спілкування.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, заходи забезпечення кримінального провадження, тимчасовий доступ до речей і документів, негласні слідчі (розшукові) дії, таємниця кореспонденції.

The article examines the distinction between temporary access to things and documents and the arrest, inspection and seizure of correspondence, particularly in cases involving postal parcels stored in postal service offices. This issue has significant practical relevance, as investigative authorities often substitute one procedural action for another, thereby violating procedural safeguards and limiting the rights of participants in criminal proceedings.

The study argues that temporary access is inherently voluntary, since it does not allow coercive measures to compel the person possessing the requested items to hand them over. Conversely, the arrest, inspection and seizure of correspondence are covert investigative measures authorized by an investigating judge of the appellate court and involve actual interference with private communication. The article analyzes the provisions of the Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code and the Law "On Postal Services", all of which protect the confidentiality of any form of correspondence, including parcels and packages. The ECtHR, in its case-law, interprets the notion of "correspondence" broadly, covering all forms of private communication.

A central issue addressed is whether a postal operator qualifies as a "person in possession of the items" within the meaning of Article 159 of the CPC of Ukraine. An analysis of civil legislation and postal regulations shows that operators do not acquire possession rights over postal items; they merely transport them. This raises questions about the legality of granting temporary access to parcels directly at postal offices, since the court order must be addressed to the actual possessor.

The article concludes by emphasizing the need for a clearer differentiation of procedural actions, refinement of the concept of "possession" in criminal procedure, and enhanced judicial oversight whenever investigative measures affect the right to the secrecy of communication.

Key words: criminal process, criminal proceedings, measures to ensure criminal proceedings, temporary access to things and documents, covert investigative (search) actions, secrecy of correspondence.

Під час розслідування кримінальних правопорушень однією з найважливіших гарантій захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження є забезпечення кримінальної процесуальної форми. Уповноважені посадові особи повинні чітко дотримуватись вимог кримінального процесуального законодавства, адже кожна дія, яка обмежує права особи, повинна бути проведена лише у той спосіб, який визначений законодавцем. Це стосується як самого порядку проведення, так і питання розмежування подібних процесуальних дій між собою, адже різні дії можуть в різний спосіб обмежувати права та свободи учасників кримінального провадження, і вкрай важливо, щоб до «кожного була застосована належна правова процедура», як про це зазначено в ст. 2 КПК України. Інколи працівники правоохоронних органів або в силу небажності, або через бажання спростити процедуру збирання доказів одні процесуальні дії маскують

іншими, що негативно впливає на реалізацію учасниками кримінального провадження своїх прав. Найчастіше такі випадки виникають при розмежуванні тимчасового доступу до речей і документів з іншими подібними процесуальними діями, особливо коли здійснюється тимчасовий доступ до відправлень та іншої кореспонденції, яка знаходиться у відділеннях зв'язку.

Відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Це положення вказує на необхідність розмежування даного різновиду тимчасового доступу до речей і документів і такої негласної слідчої (розшукової) дії як арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. ст. 261–262 КПК України), відповідно до якої уповноважений працівник

правоохоронних органів теж може отримати доступ до відправлень прямо у відділенні зв'язку. Проте арешт, огляд та виїмка кореспонденції відбувається на підставі ухвали слідчого судді суду апеляційної інстанції, що має посилити судовий контроль за потенційним обмеженням прав та свобод людини.

Крім того, саме НСРД передбачає втручання у приватне спілкування. Відповідно до ст. 14 КПК України, під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування. Відповідно до ст. 31 Конституції України, кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. В даному випадку може виникнути питання, чи дійсно на посилки та бандеролі поширюється вказане право, адже вони не підпадають під типові розуміння «кореспонденції». Так, більшість нормативно-правових актів (в тому числі і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) ведуть мову саме про таємницю кореспонденції. В той же час доцільно застосовувати широке тлумачення терміну «кореспонденція», не обмежуючи його лише листами. ЄСПЛ зазначав, що «право на повагу до «кореспонденції» у розумінні статті 8 § 1 має на меті захистити конфіденційність спілкування у широкому переліку різних ситуацій» [1]. С. Шевчук виокремлює як основний складник права на повагу до приватного життя саме його комунікативний елемент, а не конкретне коло суб'єктів. До його складових частин належать безпека та приватність листування, електронної пошти, телефонних розмов та інших видів приватних комунікацій [2, с. 362]. «При цьому приватна комунікація ідентифікується такою саме з огляду на тему такої комунікації, а не засіб чи умови її проведення» [3, с. 385].

Крім того, відповідно до ст. 6 ЗУ «Про поштовий зв'язок», таємниця поштових відправлень, у тому числі листування та іншої письмової кореспонденції, гарантується Конституцією України. Таким чином профільний закон робить акцент на тому, що таємниця спілкування стосується будь-яких поштових відправлень, в тому числі і листування («лист – це поштове відправлення масою до 2 кілограмів, що містить письмове повідомлення або документи, вкладене в поштовий конверт або оформлене іншим чином, що не дає змоги третім особам ознайомитися з його змістом»). Посилка в даному законі визначається як «поштове відправлення масою до 30 кілограмів з предметами, не забороненими законодавством до пересилання». Також, відповідно до ч. 4 ст. 261 КПК України, кореспонденцією є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передавання інформації між особами. Тобто кримінальне процесуальне законодавство теж робить акцент на широкому тлумаченні терміну «кореспонденція». Таким чином можна зробити чіткий висновок, що таємниця листування поширюється і на посилки, які відправляються за допомогою від поштових засобів зв'язку.

В той же час необхідно нагадати, що в ст. 161 КПК України зазначено, що речами і документами, до яких заборонено доступ, є: 1) листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги; 2) об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією. Таким чином законодавець обмежує доступ лише до будь-яких форм спілкування між захисником та підзахисним. Інші ж форми спілкування можуть бути предметом доступу та (за необхідності) виїмки в порядку, передбаченому КПК України для тимчасового доступу до речей і документів. Це означає, що хоча втручання у приватне спілкування здійснюється, як правило, шляхом проведення відповідних негласних слідчих (розшукових) дій, таємниця спілкування може бути обмежена шляхом надання тимчасового доступу до відправлень, які перебувають у відділеннях зв'язку.

Отже, якщо вести мову про розмежування тимчасового доступу до речей і документів та арешту, огляду

і виїмки кореспонденції, факт обмеження права на таємницю спілкування не буде виступати в якості одного з факторів. Аналізуючи подібну проблему, ВССУ [4] ще в 2013 році зазначив, що для розмежування такої НСРД як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (назва НСРД в редакції КПК станом на 2013 рік) та тимчасовий доступ до документів, які знаходяться в операторів та провайдерів телекомунікацій, необхідно враховувати три фактори:

- тимчасовий доступ не дає можливості втрутитись у приватне спілкування;
- НСРД проводиться таємно (негласно);
- тимчасовий доступ передбачає отримання інформації постфактум, тобто яка була отримана в минулому.

Щодо першої обставини, то вище вже було доведено, що тимчасовий доступ може також дозволяти доступ до приватного спілкування. Більше того, в даному аспекті необхідно звернути увагу і на порядок отримання таких відомостей. Вчені, аналізуючи відмінності між тимчасовим доступом та обшуком, зазначають, що «вitreбування речей чи документів та тимчасовий доступ до речей чи документів не передбачає можливості застосування примусу, а під час здійснення обшуку дозволяється застосування примусових заходів з метою відшукування речей чи документів, визначених в ухвалі слідчого судді, суду» [5, с. 140]. Власне це і має розглядатися як одна з основних особливостей тимчасового доступу незалежно від суб'єкту, який надає такий доступ – тимчасовий доступ є добровільним. Дійсно, для отримання тимчасового доступу має бути наявна ухвала слідчого судді, яка має імперативний характер і сам по собі тимчасовий доступ до речей і документів відноситься до засобів кримінального процесуального примусу, проте навіть після пред'явлення ухвали власнику або володільцю такої речі особа, які надано право ознайомитися та здійснити їх виїмку, надає їх лише за власної добровільної згоди. Якщо доступ не буде надано, то в подальшому може бути проведено обшук, в ході проведення якого проти волі особи примусово можуть бути вилучені відповідні речі. Проте такі дії можливі лише під час обшуку, а тимчасовий доступ до речей і документів не передбачає застосування примусу в момент його проведення. Таким чином, надаючи доступ до будь-якого виду кореспонденції відповідно до ухвали про тимчасовий доступ, така особа робить це добровільно, а отже і добровільно відмовляється від захисту таємниці спілкування. З такої точки зору тимчасовий доступ ніколи не порушує таємницю спілкування.

Друга та третя відмінності, на яку звертає увагу ВССУ, є більш важливими. Всі НСРД проводяться таємно, тобто у спосіб, який не дозволяє поширенню інформації про факт проведення відповідної дії. Відповідно до ч. 5 ст. 262 КПК України, «керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію». Під час тимчасового доступу до речей і документів така таємність не дотримується, адже поширюються лише загальні правила щодо нерозголошення відомостей про досудове розслідування відповідно до ст. 222 КПК України.

Так само має значення і момент «формування доказів», до яких отримується доступ. Тимчасовий доступ до посилки можливий лише тоді, коли така посилка вже надійшла у поштове відділення і уповноважені посадові особи достеменно відомо, що на момент звернення з клопотанням до слідчого судді така посилка перебуває у відділенні. Арешт, огляд і виїмка кореспонденції, в свою чергу, буде стосуватися лише тих посилок, які будуть надходити адресату в майбутньому, протягом періоду часу, який визначено в ухвалі слідчого судді на проведення НСРД. Слідчі та прокурори, подаючи відповідне клопотання, повинні вказувати не лише факт можливого зберігання таких відправлень у відділеннях зв'язку, але і чітко ідентифікувати номери таких відправлень. Попереднє отримання таких номерів, як правило, відбувається «оперативним шляхом» [6].

Слід зазначити, що на практиці вилучення власне посилок у відділеннях зв'язку відбувається досить рідко саме через цю обставину, адже необхідно встигнути отримати ухвалу слідчого судді тоді, коли посилка перебуває у відділенні і до того, як її забере одержувач. У зв'язку з цим, як правило, отримують тимчасовий доступ до інформації, яка пов'язана з пересилання посилки – ППБ, номер телефону, записи з відеореєстраторів з відділень, на яких зафіксовано момент передачі або отримання посилки тощо [7; 8]. Якщо ж отримується тимчасовий доступ саме до посилки, то слідчий суддя повинен ретельно перевірити інформацію про наявність такої посилки у відділенні зв'язку та реальної можливості виконання такої ухвали в силу того, що посилка в будь-який момент може бути передана одержувачу.

Відповідно, якщо немає необхідності забезпечувати режим таємності та якщо уповноважена посадова особа знає, що необхідна посилка вже знаходиться у відділенні зв'язку, то в такому випадку доцільно отримати тимчасовий доступ до такої кореспонденції. В той же час власне отримання такого доступу теж має низку особливостей. По-перше, необхідно чітко визначити суб'єкт, до якого буде звертатися така вимога. В Узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження зазначається, що «причиною відмови у задоволенні зазначених клопотань було те, що слідчі (прокурор) просили надати тимчасовий доступ до речей і документів, які знаходяться у володінні філії (філій операторів, банків, фірм), однак це суперечить вимогам п. 4 ч. 2 ст. 160 КПК, оскільки філія не має статусу юридичної особи у розумінні цієї норми законодавства, а тому надання тимчасового доступу до речей і документів, які знаходяться у володінні такої філії є неможливим» [9]. Аналогічне правило має поширюватись і на відділення зв'язку, адже вони в даному випадку не виступають окремими юридичними особами, а отже до них не може бути звернене відповідне клопотання та, в подальшому, ухвала. Як свідчить судова практика, слідчі та прокурори притримуються цієї вимоги [10; 11; 12] хоча інколи є приклади, коли в якості адреси юридичної особи вказується адреса самого відділення [13].

По-друге, не менш важливим також має бути питання законності надавати доступ до речей і документів уповнова-

женими особами поштового відділення на підставі ухвали слідчого судді. Згідно з ч. 1 ст. 159 КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Відповідно до ст. 397 ЦК України, володільцем чужого майна є особа, яка фактично тримає його у себе. Право володіння виникає на підставі договору з власником або особою, якій майно було передане власником, а також на інших підставах, встановлених законом (ст. 398 ЦК України). Звертаємо увагу, що ні ЗУ «Про поштовий зв'язок», ні іншими законами не зазначається, що поштовий оператор, здійснюючи пересилку відправлень, стає фактичним володільцем такої посилки. В такому випадку необхідно звернутися до договорів, які укладаються особою з оператором зв'язку під час користування відповідними послугами. Проте ні в Правилах надання послуг поштового зв'язку, затверджених постановою КМУ [14], ні в, наприклад, правилах надання послуг поштового зв'язку ТОВ «Нова пошта» [15], нічого не сказано про виникнення права володіння у оператора зв'язку, який здійснює пересилку відправлення.

Отже, якщо рухатись чітко у відповідності до норм чинного законодавства, відділення зв'язку не є володільцями посилок, які вони пересилають, а отже вони не мають право їх видавати на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів. Більше того, слідчі судді повинні одразу відмовляти у задоволенні таких клопотань, адже в них буде зазначатися некоректний володільць. Проте чи дійсно такої аргументації достатньо, щоб визнати всі подібні тимчасові доступи незаконними? На це питання відповісти набагато складніше. Можливо, термін «володіння» в аспекті ст. 159 КПК України має тлумачитись ширше, без такої жорсткої прив'язки до його нормативного визначення, адже тоді встановлення факту володіння та, відповідно, самого володільця, буде фактично неможливо. Проте необхідно звернути увагу, що в цьому конкретному випадку законодавець використовує саме термін «володіння», а не, наприклад, «фактичне володіння», як це зроблено, коли мова йде про обшуки. Можливо це показник того, що в цьому конкретному випадку має застосовуватись вузьке, а не широкое тлумачення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення ЄСПЛ у справі «Німітц проти Німеччини», заява № 13710/88. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57887"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
2. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ: Реферат, 2007. 848 с.
3. Ільченко О.В., Мурач Д.В. Сутність процесуальних гарантій забезпечення таємниці спілкування в кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 384-388.
4. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 № 223-559/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13#Text>
5. Азаров Ю.І., Хабло О.Ю., Конюшенко Я.Ю. Окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2015. № 5. С. 135-141.
6. Ухвала слідчого судді Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 22.01.2025, справа № 308/548/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124581794>
7. Ухвала слідчого судді Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 08.05.2025, справа № 539/1955/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127256395>
8. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду міста Полтави від 22.07.2025, справа № 554/10594/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129065834>
9. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14#Text>
10. Ухвала слідчого судді Московського районного суду м. Харкова від 07.01.2025, справа № 643/16780/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124243347>
11. Ухвала слідчого судді Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 18.02.2025, справа № 344/2833/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125261031>
12. Ухвала слідчого судді Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 30.12.2024, справа № 344/22889/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124145340>
13. Ухвала слідчого судді Попаснянського районного суду Луганської області від 29.11.2019, справа № 423/4047/19. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/86086881>
14. Правила надання поштового зв'язку, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2009 № 270. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-п#Text>
15. Правила надання послуг поштового зв'язку Товариством з обмеженою відповідальністю «Нова пошта». URL: <https://site-assets.novapost.com/4efac2a3-0aa1-4a85-818a-a548ff00cf0c.pdf>

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
 Дата публікації: 30.12.2025